

*Др Бранислав Симоновић,
редовни професор*

*УДК: 343.98
DOI: 10.46793/UPSSXI.339S*

РАДИКАЛИЗАЦИЈА, ЕКСТРЕМИЗАМ И ГОВОР МРЖЊЕ КАО БЕЗБЕДНОСНИ ПРОБЛЕМИ*

Резиме

У раду се разматрају појмови радикализације, екстремизма и говора мржње као безбедносних проблема. Приказују се нормативни стандарди донети од стране УН и ЕУ којима се обавезују државе да санкционишу ове појаве, да их спречавају и да их сузбијају. Приказана је пракса и нормативни оквир у Србији који је сачињен на основу међународних стандарда.

Општи закључак је: Србија је усвојила међународне стандарде и нормативно санкционисала појаве радикализације која води ка тероризму, екстремизам и говор мржње. Примена тих прописа у пракси је фалична, недовољна и селективна.

Кључне речи: *радикализација, екстремизам, говор мржње; међународни правни стандарди; раскорак између нормативног и стварног у Србији.*

1. Увод

Унутар европског простора, али и у Србији, уочава се у последњој деценији појачана нетолеранција, насиље, искључивост, како у реалним међуљудским односима, тако и у медијском простору. Различите појаве из широког спектра агресивних понашања угрожавају безбедност грађана и држава унутар нашег континента. Државе Западне Европе суочавају се у последње две деценије са појавом радикализма и муслиманског тероризма¹, који у извесној мери има везе и са просторима Западног Балкана. Поред тога, у последњих неколико година, посебно са појавом пандемије короне, у државама Западне Европе уочавају и друге форме екстремизма које улазе у сферу екстремно десног или левог радикализма.

---

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

¹ У вези са тероризмом упућујемо на бројне радове проф. Симеуновића. На пример: Симеуновић, Д., *Тероризам*, Београд, 2009.

У државама Западног Балкана, и у Србији, терористички акти нису били тако чести и не тако болни као у неким другим државама у Европи, али уочене су појаве радикализма које имају шире или уже везе са тероризмом (учешће бораца са ових простора у рату у Сирији и Украјини; продаја оружја муслиманским терористима у Европи, радикалистичке поруке на интернету, итд).

И у Србији и у другим државама Европе, уочено је ширење говора мржње у медијима и јавном простору, а посебно преко интернета. Учестала је појачана нетолеранција и разни облици агресије и насиља према мањинским групама без обзира да ли су питању мањине, избеглице, лица различите сексуалне оријентације, припадници различитих политичких опција или навијачке скупине.

Нема сумње да појава екстремизма и насиља име везе са глобалним политичким процесима који се дешавају у Европи али и изван ње. У литератури се истиче да социјални и политички догађаји изван Европе (конфликти на Блиском истоку, Африци и Азији, рат у Сирији) имају јак утицај на наративе и ставове различитих структура грађана и њихове пропагандне активности, како међу муслиманском популацијом, тако и међу онима који се сматрају угроженим услед опасности од муслиманског тероризма.² Рат у Украјини, и економски проблеми повезани са тим, али и услед других фактора, условили су економске проблеме грађана Европе, опадање стандарда, проузроковали су таласе незадовољства, пораст екстремизма, бујање деснице, протесте против власти и насиље на улицама (на пример, у Француској).

У последњих неколико година, посебно са отпочињањем пандемије корона вируса, рестрикцијама изазваних тиме, светски идеолошко политички спектар помера се удесно, долази до јачања екстремног десног и левог радикализма и разних облика нетолеранције и насиља.³

Поред добрих страна као универзалног средства комуникације, у литератури се указује и на „мрачне стране интернета“⁴. Интернет доприноси процесима радикализације, ширењу лажних вести и наратива, говору мржње, екстремном радикализму, лакшем повезивању екстремиста и свих оних који имају исте идеје, олакшава регрутацију терориста и њихово финансирање.⁵ Анонимност коју негује интернет (могућност коришћења лажних налога, прикривање адресе), и тешкоће долажења до извора њиховог ширења идеално

---

² De Bolle, C., *The European Union (EU) Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT)*, Europol, 2022, стр. 30.

³ Исто, стр. 5, 15.

⁴ Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019. стр. 5.

⁵ *Utilizing online data for preventing violent extremism and addressing hate speech*, Policy Brief, From Pilots towards Policies: United Nations, UNDP 2022, New York, 2022, стр. 5.

су средство за све оне који настоје да угрозе безбедност појединаца, појединих друштвених група, заједница, држава.⁶

Лако повезивање истомишљеника преко интернета, једноставно долажење до лица која имају исте екстремне идеје има негативне ефекте: ствара се утисак да су мале екстремне групе бројније него што у стварности јесу, лакше се повезују и долазе једни до других, лакше се остварује радикализација изолованих појединаца (терористи „усамљени вукови“⁷, појединци који се саморадикализују уз помоћ интернета⁸), регрутација лица за тероризам, финансирање тероризма итд. Поједини аутори тај процес називају „*online dezinhibicija*“⁹

Проблему додатно доприносе и аутоматски софтвери за претраживање и филтрирање података, с обзиром да када се неко интересује за неку тему, алгоритми га бомбардују сајтовима и подацима који су у вези са темом која се претражује. Поједини аутори ту специфичност алгоритама називају '*filter bubbles*'.¹⁰ Услед тога се у сфери радикализације остварују додатни импулси и радикализована лица још се више радикализују. Стичу утисак да је тема која их интересује много заступљенија, него што је то стварно случај и лакше долазе до истомишљеника који могу бити далеко и хиљадама километара и до којих никада не могли доћи на други начин.¹¹

Циљ овог рада је да укаже на сличности и разлике између радикализације, екстремизма и говора мржње као појава које се шире пре свега интернетом и јавним простором што доводи до различитих облика насиља. Поред тога биће указано на међународне правне норме, пре свега европске прописе, којима се ограничавају и санкционишу те појаве. На крају ће бити приказана пракса и нормативни оквир радикализације, екстремизма и говора мржње у Србији.

2. Појам радикализације

Појам радикализације је у криминолошкој и безбедносној литератури доста обрађиван, посебно у последњих двадесетак година и то пре свега, у оквиру политике контроле и превенције муслиманског тероризма. Још увек се сматра важећим, корисним и савременим концептом у супротстављању

---

⁶ Исто, стр. 5; Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. дело*, стр. 5, 15.

⁷ D6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate: Speeches and Critical Thinking, Practicies Project*, Number: 740072, 2018, стр. 6.

⁸ Југовић, А., Живаљевић, Д., *Појмовни и концептуални приступи радикализацији као процесу развоја насилног екстремизма*, Социолошки преглед, vol. LV (2021), бр. 2, стр. 436–457.

⁹ Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. дело*, стр. 5, 15.

¹⁰ Montag, C., *Filter bubbles: how do filter bubbles affect (political) opinion, taking personality into account?* In: Johannes Baldauf, Julia Ebner and Jakob Guhl (Eds.), *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019, стр. 27-34.

¹¹ Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. дело*, стр., 29-30.

муслиманском тероризму. Потребно је нагласити да постоје извесне ограде и неслагања у погледу значења тога појма и његове везе са насиљем, па и тероризмом.

У основи, радикализација се најчешће одређује као *процес* усвајања идеја које теже ка значајним променама у погледу неких устаљених вредности. *Dalgaard-Nielsen*, дефинишу радикализацију као дубоку тежњу за темељним друштвено политичким променама, тј., она представља подржавање далекосежних промена у друштву које су у сукобу са постојећим поретком или представља директну претњу за њега.¹² Међутим, у литератури се истиче да радикализација сама по себи не мора увек да значи нешто лоше, односно неизоставно да води ка насиљу, агресији или чак ка тероризму.¹³ Треба подсетити да многа схватања и вредности које су некада сматране радикалним, екстремним, касније су биле општеприхваћене и нормалне (нпр., укидање ропства, равноправност мушкараца и жена, долажење на власт путем фер избора, итд).

Постоје схватања да појам радикализације није толико користан концепт у објашњавању корена тероризма, како се сматра у једном делу академске заједнице. У демократском друштву треба толерисати плуралитет идеја и мишљења, тако да постојећи концепт радикализације који се задржава само на екстремним идејама, ставовима, порукама, може да буде злоупотребљен од стране недемократских влада које могу да санкционишу другачија размишљања од тренутно доминантних и „политички коректних“. Постоје интелектуалци који пропагирају радикалистичке идеје, али се противе примени насиља у њиховом остварењу.¹⁴

За разматрања у овом раду значајна је подела на когнитивну радикализацију (екстремистичке идеје) и насилну радикализацију (екстремистичке методе) коју наводи *Neumann*¹⁵, као и подела на „когнитивну радикализацију“ која се састоји из екстремистичких уверења и „бихевијоралну радикализацију“ која се састоји у радикализацији понашања.¹⁶ Готово је иста и

---

¹² Dalgaard-Nielsen, A., *Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know*, *Studies in conflict & terrorism*, 33(9)/2010, стр. 798.

¹³ На пример: Schmid, A., *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual, Discussion and Literature Review*, ICCT Research Paper, The Hague, 2013, стр. 7.

¹⁴ Bąkowski, P., *Preventing radicalisation in the European Union, How EU policy has evolved*, EPRS | European Parliamentary Research Service, November 2022, стр. 5. Слично и: Schmid, A., *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual, Discussion and Literature Review*, ICCT Research Paper, The Hague, 2013.

¹⁵ Neumann, P. R., *Options and strategies for countering online radicalization in the United States*, *Studies in Conflict & Terrorism*, 2013б, 36(6), стр. 454.

¹⁶ Neumann, P. R., *The trouble with radicalization*, *International affairs*, 2013 а., 89(4), стр. 873-893.

подела на когнитивну (ненасилну радикализацију) и насилну радикализацију коју наводи Џекова¹⁷.

Когнитивна радикализација је радикализација идеја. Она тежи ка промени ставова и њене поруке могу бити усмерене ка ненасилним или ка насилним променама у циљу усвајања идеја за које се залаже (нпр., давање територијалне аутономије за одређене регије, или већих права појединим мањинским групама или категоријама грађана, итд). Ненасилне радикалистичке поруке могу некад бити прикривени позив и за насилне промене, или ако то нису, могу други који су их прихватили, да заузимају више радикалистичко тумачење и за њихово остварење залажу се применом насиља. Когнитивна радикализација у сфери идеја (тј. ненасилна радикализација) налаже отварање дијалога у друштву, а не санкције и репресију од стране државе. У вези са тим, може се говорити о радикалистичким наративима који подстичу суштинске промене у сфери идеја и ставова поводом појединих питања и на радикалистичке наративе који подстичу на радикално понашање које у себи садржи и насиље.

Пошто је радикализација процес, лица која су по правилу (али не увек) претходно усвојила радикалистичке ставове, предрасуде, веровања или су задојена негативним емоцијама или мржњом, према онима који су различити од њих, могу, у зависности од унутрашњег стања свести и емоција или спољних подстицаја, да предузму одређене активности или радње према објектима својих негативних емоција. Тада се са когнитивне радикализације (радикализација ставова), прелази на радикализацију у понашању, бихевијоралну радикализацију (предузимање насиља). Због тога, појам радикализације, сам по себи, треба сматрати ширим концептом, који може, али не мора да значи предворје тероризма. Не мора априори да има негативну конотацију, да представља друштвено опасну појаву директно повезану са муслиманским тероризмом, како се данас у литератури често тумачи.

Када се разматра појам радикализације, тј., процес усвајања битно другачијих идеја (когнитивни део) или радикалних облика понашања (залагање за насиље као методу имплементације радикалних идеја), потребно је имати у виду три нивоа у оквиру којих се тај процес може одвијати. То су микро ниво, мезо ниво и макро ниво.

Радикализација на микро нивоу значи усвајање радикалних идеја и начина њихове реализације на нивоу појединца услед лоше интеграције у друштво, осећаја одбачености, маргинализације, релативне депривације, стигматизације у комбинацији са персоналним карактеристикама, потребом за реваншем и осветом (психолошки, односно, социјално- психолошки ниво). *Радикализација на мезо нивоу* подразумева усвајање радикалних идеја или модела понашања на ширем нивоу, унутар одређених група, делова становништва, формирање радикалног миљеа итд, (социјални ниво). *Радикализација на макро нивоу*

---

¹⁷ Dzhokova, R., Mancheva, M., Stoyanova, N., & Anagnostou, D., *Monitoring Radicalisation: A framework for risk indicators*, Center for the Study of Democracy. (CSD), 2017, 34, стр. 23.

подразумева улогу власти и друштва у земљи и иностранству, радикализацију јавног мњења и партијске политике, затегнут однос на релацији већина – мањина, посебно када је реч о страниј дијаспори, што доводи до мобилизације и радикализације незадовољних, од којих неки могу узети учешће у тероризму.¹⁸ Проблем је у томе, што је фокус већине влада и научних истраживања спонзорисаних од стране влада, усмерен пре свега на први ниво, и на „рањиве“ младе који могу бити радикализовани и регрутовани од стране терористичких организација. Остала два нивоа су запостављена у научним истраживањима.¹⁹

Имајући у виду да радикализација као термин, као концепт, не може да задовољи, тј., да се уклопи у савремено схватање друштва које прихвата плурализам идеја, ставова, различитости и дијалога, у савременим тумачењима корена тероризма, уз појам радикализација, радикалан, додају се још неки корективи. На нивоу академског и политичког тумачења узрока тероризма у већини дефиниција радикализације, додају се и појмови „насилничка или насилна радикализација“, „радикализација која води ка тероризму“, „радикализација која се залаже за примену насиља“, „радикалистичко залагање за противзаконите промене у друштву“, итд. На пример, у академску дефиницију радикализације уноси се и појам насиља, тј., спремност да се примени насиље, односно предузимање насиља. Холт о остали дефиницији радикализацију као процес „све веће екстремности веровања, осећања и понашања у правцима који све више оправдавају међугрупно насиље и захтева жртву у одбрани групе.“²⁰ *Prislan, Černigoj, & Lobnikar*, наводе дефиницију коју су дали *Wilner and Dubouloz* (2010), по којима је радикализација процес у коме појединци усвајају екстремне политичке, друштвене и/или верске идеале и тежње, а где се за постизање посебних циљева оправдава употреба неселективног насиља. То је ментални и емоционални процес који припрема и мотивише појединца да настави насилничко понашање.²¹

Сличан приступ имају дефиниције радикализације које су усвојиле владе. На пример, дефиниција америчке владе гласи: „Радикализација представља процес усвајања екстремистичког система веровања, укључујући спремност да се користи, подржи или омогући насиље, као метод за спровођење друштвених промена“.²²

---

¹⁸ Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 4.

¹⁹ Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 3; Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 3.

²⁰ Holt, T., Freilich, J., & Chermak, S., *Internet-based radicalization as enculturation to violent deviant subcultures*, *Deviant behavior*, 2017, 38(8), стр. 855-869.

²¹ Prislan, K., Černigoj, A., & Lobnikar, B., *Preventing radicalisation in the Western Balkans: The role of the police using a multi-stakeholder approach*, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 2018, 69(4), стр. 258. За сличне дефиниције радикализације видети и: Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 2.; D6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate*, *наведени рад*, стр. 7.

²² Schmid, A., *нав. рад*, стр. 12. За дефиниције других влада видети у истом раду изворе у наставку текста. Слична је дефиниција и Европске комисије, Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 2.

Међународна организација ОЕБС (*OSCE*) користи израз „екстремизам и радикализација које воде ка тероризму (*VERLT*). По тој дефиницији „Радикализација која води ка тероризму“ односи се на „динамичан процес којим појединац почиње да прихвата терористичко насиље као могући, можда чак и легитимни поступак. Ово на крају може, али не мора, довести особу до тога да заступа, даје подршку или се ангажује у тероризму“.²³

Карактеристика већине дефиниција радикализације које воде ка тероризму је да се задржавају на радикализацији на микро нивоу (радикализација појединца, скоро искључиво младих), при том запостављајући ширу слику (макро и мезо радикализацију).

Треба поменути да се у домаћој литератури може наићи и на дефиниције које радикализацију која је у вези са тероризмом посматрају не само на микро нивоу, већ и на вишем нивоу (радикализација група). „Радикализација је политички, социјални, психолошки и групни процес који доводи до околности да су одређена политичка уверења праћена спремношћу појединца и група да на директан начин испољавају насилни екстремизам и терористичке акте“.²⁴

Радикализација која подстиче насиље се у новијој европској и америчкој стручној литератури до скоро тумачила доста уско и најчешће се везивала за муслиманску популацију и тероризам који потиче из њених редова (у периоду од двадесетак година пре појаве пандемије короне). Појам радикализације је попримио тиме снажне политичке конотације у антитерористичким програмима влада држава, медијима и академској заједници. Појам радикализације је постао централни појам у антитерористичким истраживањима али усмерен само у једном правцу, јер је у том моменту била доминантна опасност од муслиманског тероризма.²⁵ Када се почетком и средином двехиљадитих за некога рекло да је радикалиста, то је по правилу значило да је муслиман и да је изложен ризику да постане терориста или је то постао.

С обзиром да се радикализација сматра кореном тероризма, у државама Западне Европе и у САД, спроведене су бројне студије које су имале задатак да упознају тај процес како би се отвориле могућности за пројекте превенције. Истраживања су указивала да су процесима радикализације највише изложени млади, да су они најрањивија категорија муслиманског становништва на које делују бројни негативни фактори који неке од њих могу постепено да увуку у процесе радикализације (*push and pull factors*), фактори негативног социјалног миљеа, персонални фактори, негативна искуства, итд. У оквиру истраживања, примат је постављен на процесе радикализације на микро нивоу (радикализација појединца). Истраживања су показала да је положај

---

²³ *Uloga civilnog društva u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu Vodič za Jugoistočnu Evropu*, OSCE, 2018, стр. 19.

²⁴ Југовић, А., Живаљевић, Д., *нав. чланак*, стр. 436.

²⁵ О томе више: D6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate...*, *нав. рад*, стр. 1.

муслимана, посебно младих у државама Западне демократије веома лош у поређењу са домицилним становништвом (незапосленост, стигматизација, културна и политичка изолација, гетоизација, неједнак третман од стране власти и полиције, религијска искључивост, итд), што је представљало повољан услов за усвајање и прогресирање радикалистичких ставова и уверења код појединаца. Процес радикализације има више фаза које су описане у литератури и представљају међудејство неповољних персоналних и социјалних фактора.²⁶

Шмит (*Schmid*) прецизно наводи да се термин радикализација почео користити од 2004. године као централни појам у студијама које су истраживале тероризам и представљао је основу за формирање антитерористичке политике влада (у САД и Западној Европи). Појам радикализације се може довести у везу и са појмом „рат против тероризма“ који је формиран у окриљу америчке политике и као такав се глобално проширио. „То је представљало ново сочиво кроз које је посматрана муслиманска мањина у Западном делу света, битно одређујући њен положај у друштву“.²⁷ Тиме је појам радикализација у оквиру антитерористичких стратегија добио сасвим нови садржај и смисао који одступа од основног значења те речи.

У оквиру радикалистичких студија у земљама Западног света идентификовани су бројни фактори који доводе до радикализације муслиманске мањине, посебно младих (што излази из оквира овог рада) и на њиховим резултатима дошло се до сазнања да борбу против тероризма треба започети у корену, то јест, спречавањем радикализације; идентификовањем фактора који доводе до радикализације; уочавањем појединаца (муслимана), пре свега младих, који су под ризиком; и на њих деловати превентивним програмима. Поред тога заузета је стратегија да треба деловати на оне (опет муслимане) који су већ радикализовани и са њима започети програме који ће смањити степен радикализације, односно одвратити их од приступања тероризму. На основама те стратегије почели су да се развијају и примењују програми према, на једној страни, младима који су имали радикалистичке испаде (пре свега фаза когнитивне радикализације) и на другој страни оним (опет муслиманима) који су осуђени за тероризам. Према овим другима, програми се спроводе у затворима након изрицања осуде, и потом на слободи након издржане казне.²⁸

---

²⁶ Бројна су истраживања и радови који се баве том темом. Примера ради, упућујемо на следеће изворе: Schmid, P. Alex., *нав. рад*; Wałowski, P., *нав. рад*; Југовић, А., Живаљевић, Д., *нав. чланак*, стр. 436–457.

²⁷ Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 1.

²⁸ На пример: Basra, R., *Review of Evidence: Prison-based interventions targeting violent extremist Detainees*, King's College London, 2022; Bryans, S., *Handbook on the management of violent extremist prisoners and the prevention of radicalization to violence in prisons*, United Nations Office on Drugs and Crime, 2016.

Ова поменута врста стратегија, односно програма добила је назив програми дерадикализације (*de-radicalisation; counter-radicalisation*), чиме је појам радикализације добио нови садржај, али као такав, опет је претежно усмерен ка муслиманској популацији.

Западна академска заједница и стручна јавност заступају став да је рат против тероризма, рат против идеја, тако да је елиминисање нетолеранције и мржње неопходан услов за превенцију тероризма. У вези с тим цитирамо језгровиту мисао Крстића: „Рат против терора је заправо и рат идеја“, који се не може добити искључиво убијањем и хапшењем терориста, прикупљањем обавештајних података или обезбеђивањем граница. Дошло се до закључка да су потребни напори да се у самом „корену“ елиминише мржња, нетолеранција и екстремна интерпретација религије и у том контексту спроводе се програми дерадикализације и рехабилитације у многим деловима света“.²⁹ Стратегија рата против идеја у оквиру програма дерадикализације усмерена је претежно према домицилном муслиманском становништву обухватајући широку лепезу пројеката које је финансирала држава и садржала је различите медијске активности, преко интернета, едукативне, школске, полицијске превентивне, заводске, итд. Циљ те стратегије је у основи да се преобрате они који су на путу радикализације, или ако су радикализовани, да се ресоцијализују, схвате да су погрешили, и врате у друштво као корисни чланови западних заједница. У питању је „мека стратегија“ која је имала за циљ да покаже да су Западне владе боље него терористи. Међутим, напомиње се да нису могли бити доказани стварни ефекти и корисност тих програма.³⁰

За разлику од стратегије усмерене према домицилном муслиманском становништву која се заснивала на рату против идеја, односно програмима дерадикализације, Западна цивилизација је спровела реални, стварни рат против муслиманског становништва у Сирији, Либији и другим муслиманским земљама. Та стратегија се заснивала на америчкој кованици „рат против тероризма“, и вероватно је снажно допринела додатној радикализацији муслиманског становништва у државама које су учествовале у том стварном рату.

Појава пандемије короне вируса у Европи 2019. године додатно је усложнила безбедносну слику на континенту с обзиром да је дошло до принудне изолације становништва и погоршања економске ситуације (незапосленост, повећање цена, погоршање стандарда). Услед тога дошло је до бујања екстремистичке деснице у Европи, појава теорија завере и снажног отпора мерама држава, уличних немира, насиља. Порасту екстремне деснице допринео је и интернет, друштвене мреже, па чак и друштвене игре на интернету јер су у времену изолације имали кључну улогу у повезивању десних екстремиста на

---

²⁹ Крстић, М., *Нови приступ у сузбијању радикализма и насилног екстремизма као увода у тероризам*, РККП, 1/19, стр. 122.

³⁰ Schmid, P. A., *нав. рад*.

тлу већег дела Европе и координације њихових активности. Ситуација настала пандемијом короне вируса допринела је поларизацији унутар европских друштава и кретања са центра ка политичкој десници. Појава рата у Украјини додатно је усложнила европски безбедносни простор, тако да се унутар академских и безбедносних институција Европе³¹ почело говорити не само о опасностима муслиманског радикализма, екстремизма и тероризма, већ и о радикализму, тероризму екстремне деснице и левице.³²

Теоријски концепт радикализације, екстремизма и тероризма се променио у последњих неколико година у ЕУ, добио је нове садржаје тако да је сада званична европска безбедносна политика усвојила ширу листу радикалистичких, екстремистичких и терористичких претњи коју сада чине:

- цихадистички тероризам;
- десничарски тероризам;
- левичарски и анархистички тероризам;
- етнонационалистички и сепаратистички тероризам;
- други облици тероризма.³³

Изгледа да је европска безбедносна политика у односу на појам радикализма, реактивно оријентисана, усмерена је на конкретне безбедносне претње које постоје у датом временском тренутку, што се може видети у односу на садржај и тумачења која се овом појму дају.

3. Појам екстремизма

Радикализација подразумева процес усвајања идеја које теже ка значајним променама у друштву. Она представља негирање устаљених вредности. Уколико се прогресија радикалних уверења настави долази се у сферу екстремизма. Онај ко је радикалан може подржавати или се залагати за примену насиља у циљу остварења својих идеја (и он се тада може сматрати екстремистом). Али неко може да буде радикалан, а да не подржава примену насиља у остварењу својих радикалних идеја и он се не може сматрати екстремистом. Истиче се да радикалиста може бити демократа док се залаже за дијалог и право да се чују и његови аргументи (*open-minded*). За разлику од њега, екстремиста није демократа, јер по дефиницији он није спреман на компромис (*closed-minded*).³⁴

---

³¹ *Right-wing violent extremism and terrorism*, Council of the European Union, 2019; *Right-wing violent extremism and terrorism in the European Union: discussion paper*, Council of the European Union, EU Counter-Terrorism Coordinator, 2019; Farinelli, F., Marinone, L., *Contemporary Violent Leftwing and Anarchist Extremism (VLWAE) in the EU: Analysing Threats and Potential for P/CVE*, RAN Practitioners, 2021.

³² Wałowski, P., *нав. рад*, стр. 15.

³³ De Bolle, C., *нав. рад*, стр. 90-91.

³⁴ Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 10.

Радикализација не води неизоставно у насиље или тероризам, она само има потенцију, могућност да се развије у том правцу. Према томе, радикализам може али не мора да ескалира у екстремизам, да води ка насиљу или тероризму.

Прва кључна одлика екстремизма је прихватање насиља. Екстремизам је финални продукт радикализма³⁵, односно радикализам који се остварио, који је ескалирао у залагању за насиље.

Друга кључна одлика екстремизма је идеја о променама у друшву, уз примену насиља. У основи радикализма и екстремизма се налази идеја (или идеје) за уношење неких промена у друштву. Код екстремисте је пут за остварење тих идеја у вези са променама у друштву заснован на прихватању насиља, залагању за насиље или учествовање у насиљу. Екстремизам је опаснија појава од радикализма, јер се у његовој основи налази прихватање насиља, и залагање за насиље, како би се оствариле идеје које воде ка друштвеним променама. За разлику од обичног насилника, конфликтне личности, разбојника (који такође примењују насиље), екстремиста има идеју (ма каква она била) има уверење у вези са неопходношћу друштвених промена у односу на нека друштвена питања.

Екстремизам је шири појам од тероризма. Екстремизма има и изван сфере тероризма. На другој страни, терориста је екстремиста који непосредно примењује насиље. Због тога се екстремизам, тероризам и фашизам (као идеје) неретко изједначавају што се условно, може прихватити као тачно. Ту би свакако требало додати и идеју комунизма која садржи диктатуру пролетаријата као метод реализације своје идеје.

Док се радикалиста залаже за (крупне) промене у друштву. Екстремиста саматра да те промене у друштву треба остварити применом насиља, и оправдава његову примену. За разлику од њих, терориста непосредно припрема, планира, финансира, врбује или учествује у спровођењу насиља.

Тумачење појмова који се обрађују у овом раду није тако једноставно. Као што није задовољавао појам радикализације када је помињан у вези са тероризмом, па је њему придодат појам насиља, тако да, када је реч о тероризму учесталија је употреба кованице „радикализација која води ка тероризму“, слична је ситуација и са термином екстремизам.

Поједини аутори, у контексту расправа о тероризму, речи екстремизам додају и реч „насилни“, тако да пишу о „насилном екстремизму“. Тиме желе да појачају значење појма екстремизам како би га учинили још екстремнијим. Поставља се питање какве су разлике између насилног радикализма и насилног екстремизма, односно да ли ти појмови (по тим ауторима) значе исто, а ако не значе, како дефинисати разлику између њих?

---

³⁵ Екстремизам представља крајњи резултат процеса радикализације, а форма насилног екстремизма кроз ангажовање у насилничком деловању, резултат је радикалних или екстремних погледа на свет (Hendrickson, 2014). Цитирано по: Крстић, М., *нав. рад*, стр. 124.

Неке Западне владе праве разлику између ненасилног екстремизма и насилног екстремизма. Фокусирају се у антитерористичким стратегијама само на насилни екстремизам. Појам насилни екстремизам изједначују са тероризмом.³⁶

У литератури се среће и дефиниција по којој екстремизам представља „понашање које је на граници дозвољеног, са тенденцијом да се назначена граница пређе.“³⁷ Нама се чини да екстремизам сам по себи не значи понашање. У питању је став, уверење, идеологија, оправдање примене насиља ради остварења неке идеје. Екстремиста је насилник у потенцији, насилник у перспективи, особа која прихвата, саглашава се или се залаже за примену насиља.

Лице са екстремистичким идејама тј., екстремиста, који је исте реализовало у понашању, тј., применио је насиље, ушао је тиме у сферу кривичне одговорности за тероризам или неко друго кривично дело, евентуално прекршај (нпр., учешће у јавним немирима). Екстремиста који је остао на нивоу идеје о потреби примене насиља ради остварења неког „вишег“ циља, у демократским државама, још увек није ушао у сферу кривичне одговорности. Он јесте безбедносно интересантан и његове идеје могу бити подстицај за друге.

ОЕБС наводи да се појам, насилни екстремизам односи на насиље које се оправдава, или је у вези с екстремном верском, или социјалном, или политичком идеологијом. .... Концептуално, насилни екстремизам се обично сматра ширим и комплекснијим појмом од тероризма.³⁸ ОЕБС користи термине насилни екстремизам и радикализација који воде ка тероризму и за њих користи заједничку кованицу: *VERLT*.³⁹ Тиме изједначује ова два појма.

Чини нам се да се и у вези са појмом екстремизма може говорити о когнитивној и бихејоралној страни, слично као код радикализације. Екстремизам са когнитивне стране значи уверење, став, идеологију. Екстремизам сам по себи значи уверење да се за остварење циљева може применити насиље, али сам по себи још не мора да значи и примену насиља. Ту се појмови екстремни радикализам и екстремизам преклапају, вероватно без остатка.

У литератури се истиче да су дефиниције екстремизма у антитерористичким стратегијама многих држава често нејасне и прешироке, што омогућава носиоцима власти да такве околности користе за борбу против својих унутрашњих политичких и идеолошких противника и слабљење њиховог опозиционог потенцијала.⁴⁰

---

³⁶ За ширу дискусију у вези са тим видети: Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 11-12.

³⁷ Видети: Југовић, А., Живаљевић, Д., *нав. чланак*, стр. 437.

³⁸ *Uloga civilnog društva ... нав. рад*, стр. 18.

³⁹ *Исто*, стр. 5.

⁴⁰ Наведено по: Југовић, А. Живаљевић, Д., *нав. рад*, стр. 436.

Екстремизам има још садржаја, поред насиља, чему се није посветила пажња у овом тексту. Екстремизам у себи садржи читав низ других одредница које га омеђују дајући му садржину и значење: тенденција ка тоталитаризму; нетолеранција; искључивост; бескомпромисност; фанатичност; искључење дијалога, ригидност да се чује друго мишљење, итд.⁴¹

4. Говор мржње (појам)

Говор мржње се може дефинисати као злонамерни говор мотивисан пристрасношћу који циља особу или групу људи због неке њихове стварне или перципиране урођене карактеристике. Ова врста говора изражава дискриминаторске, застрашујуће, одбојне, непријатељске, или пристрасне ставове према карактеристикама, које укључују пол, расу, религију, боју коже, национално порекло или инвалидност.⁴²

Садржајна је и дефиниција, по којој се говор мржње може одредити као изражавање које садржи поруке мржње или нетрпељивости према некој расној, националној, етничкој или верској групи или њеним припадницима. У последње време, говор мржње обухвата и говор који је усмерен у циљу произвођења мржње и нетрпељивости према полу и сексуалној опредељености, а све чешће овај појам обухвата и нетрпељивост према различитом политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном пореклу.⁴³

Комитет министара Савета Европе истиче да говор мржње покрива све облике изражавања који се шире, подстичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући: нетолеранцију изражену агресивним национализмом и етноцентризмом, дискриминација и непријатељство према мањинама, мигрантима и људима имигрантског порекла. С тим у вези, говор мржње би се тицао етничке мржње, а тиме и расизма и антисемитизма, расне, верске и родне мржње – посебно према женама, хомофобије, претње демократији, порицање холокауста и ревизионизам, и величање ратних злочина, насиља и тероризма.⁴⁴

Говор мржње полази од концептуалне претпоставке „ми“ против „њих“, испољава нетрпељивост, одвратност према онима који су „изван групе“.⁴⁵

---

⁴¹ Schmid, P. A., *нав. рад*, стр. 10.

⁴² Khairy, A., *Methods of Countering Hate Speech*, Cultural Communication Series, 2016, стр. 13. www.salam4cc.org

⁴³ *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*, Национална коалиција за толеранцију против злочина мржње, Београд, август 2007, стр. 2.

⁴⁴ D6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate...* *нав. рад*, стр. 9.

⁴⁵ Khairy, A., *нав. рад*, стр. 18.

Говор мржње се заснива на дехуманизацији и демонизацији другог или друге групе.⁴⁶

Са психолошког становишта, говор мржње покрећу најнегативнија осећања из спектра емоција. Истиче се да мржњу чине непријатељство, одбојност, одвратност, гађење према некоме или нечему. Такве емоције имају велику покретачку снагу и теже ка понижењу, одбацивању и уништењу другог, или друге групе понекад са великим насиљем.⁴⁷ Говор мржње има основу у нетолеранцији према различитости без обзира да ли је та разлика верска, расна, политичка, национална, итд.

У временима криза, сукоба у друштву, ратова, говор мржње добија на значају и често се подстиче од стране политичара и медија. Њиме се покушава каналисати незадовољство у друштву, прикрити прави узроци кризе, итд. Говор мржње је често политичка припрема за велике несреће. Претходница је ратова, грађанских ратова и великих турбуленција у друштву. Има за циљ да заслепи јавно мњење, да га окрене против одређених друштвених група које су објекти говора мржње. Медијска регулаторна тела често не испуњавају своју сврху у спречавању говора мржње.⁴⁸

Друштвене групе које су објекат говора мржње се њиме дехуманизују. Дехуманизација представља процес који треба да доведе до тога да особа која је претходно лишена свог статуса људскости не изазива никакав осећај моралне одговорности за штету која јој се учини. На такве дехуманизоване личности се не примењују уобичајени принципи моралног деловања.⁴⁹ То се постиже тако што се жртва проглашава кривцем за проблеме у друштву, означава погрдним именима итд. Жртва се стигматизује, даје јој се „негативна етикета, стигма“, и онда се по тој стигми гађа вулгарним говором, вербалним нападом у оквиру припрема за већа зла.

Последице говора мржње могу бити страшне за жртве. Може бити геноцид, ратни злочини,⁵⁰ протеривање, физичко насиље, одузимање људских права, имовине, права признатих законом, итд. Говор мржње изазива тешке социјалне и психичке последице код друштвених група које су мета напада, доводи до терцијалне стигматизације, екстремно повећава неправду и неједнакост, нарушава демократске принципе друштва итд.⁵¹

Електронски медији и интернет су у великој мери олакшали ширење говора мржње. Посебан је проблем контрола и сузбијање говора мржње који се

---

⁴⁶ Исто, стр. 18.

⁴⁷ Упореди: Д6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate... нав. рад*, стр. 8.

⁴⁸ О улози медијских регулаторних тела у контроли говора мржње у земљама региона видети: Зубчевић, Р., Бендер, С., Војводић, Ј., *Медијска регулаторна тела и говор мржње*, Савет Европе, 2017. www.coe.int/en/web/freedom-expression

⁴⁹ *Говор мржње и злочин мржње ...*, нав. рад, стр. 11.

⁵⁰ Khairya A., нав. рад, стр. 11.

⁵¹ Упореди: Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., нав. рад, стр 47; Khairya A., нав. рад, стр 25.

шири преко интернета и друштвених мрежа с обзиром на веома ограничене могућности контроле и забране.⁵²

5. Сличности, разлике и међусобна веза радикализације, екстремизма и говора мржње

Појмови радикализам, екстремизам и говор мржње имају сличности и разлике. По некад се преклапају или међусобно утичу једни на друге. У неким случајевима разлика је само на нивоу конвенције. Радикализам се доводи у контекст са тероризмом. Екстремизам се најчешће повезује са тероризмом. Међутим и за оне који наступају са позиција говора мржње, такође се може рећи да су екстремисти.

Заједничко за сва ова три појма је да имају у основи неку идеју, општу матрицу уверење, ма каква она била, па чак и бизарна. Истиче се да су без опште матрице само обичан криминал.⁵³ Поред тога, они подстичу друге на антисоцијална понашања.

Радикализам, (насилни) екстремизам и тероризам јесу сродни, али не и идентични појмови. Сваки тероризам је уједно и екстремизам, али није сваки екстремизам уједно и тероризам. Тероризам је искључиво политички облик насиља, док екстремизам може бити везан и за друге друштвене сфере, као што су спорт, култура, уметност и религија. Тероризам је и потврђени екстремизам на делу (припадници ИСИС/ИСИЛ-а су терористи), док, рецимо, навијачке групе које су екстремисти у спорту нису и терористи.⁵⁴

Говор мржње може бити у тесној вези са радикализмом у случајевима када пропагира политичке идеје, и шири негативне емоције које могу да доведу до насиља или тероризма. Екстремни радикализам, се између осталог експонира у говору мржње.

Екстремни радикализам и говор мржње заснивају се на наративима „ми“ против „њих“, где смо „ми“ увек „добри“, а они увек „лоши“. Кроз ту се матрицу „неретко манипулативно“ тумаче историјски и актуелни политички догађаји, при чему се као потврда тезе користе факти, фотографије, „експерти“, итд.⁵⁵

Интернет је посебно осетљив медиј на ширење екстремних радикалистичких порука и ширење говора мржње заснованих на лажним наративима. Интернет претраживачи, *Google* и остали, друштвене мреже Фејсбук итд, имају алгоритме претраживања који повезују вести везане за исти предмет дебате, и тиме се додатно подстиче радикализација и екстремизам.

---

⁵² За шира разматрања видети: Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. рад*.

⁵³ *Исто*, стр. 11.

⁵⁴ *Покретачи радикализма и насилног екстремизма међу младима у Србији*, резултати истраживања, Центар за слободне изборе и демократију (ЦеСИД), новембар 2016. стр. 6.

⁵⁵ *Utilizing online data...*, *нав. рад*, стр. 5.

Људи који су политизовани на тај начин, веома се тешко могу убедити у неистинитост презентираних садржаја.⁵⁶

У литератури се наводи да циљана дезинформација игра важну улогу у ширењу говора мржње и екстремистичких идеологија на друштвеним мрежама. У политичкој арени, такозване „лажне вести“ постале су контроверзне и често политички инструментализована тема због своје могуће улоге у утицају на демократске изборе.⁵⁷

Лажне вести могу допринети увећању радикализације јер их публика прихвата као стварне, што може довести до мржње према онима који су објекти лажних вести.⁵⁸ Посебно је сложен проблем када се појединачним експесима у којима је учествовао стварно или наводно неко из стигматизоване групе становништва, придода пренаглашена политичка позадина са циљем да се осуди читава група, чиме се хомогенизује већина против мањине.

У науци се истиче да су млади посебно остеливи на деловање лажних наратива који се шире преко интернета и друштвених мрежа, јер немају развијену способност критичке анализе. Они немају изражене одбрамбене механизме против спољне манипулације у мери у којој то имају одрасли.⁵⁹ Како би дошли до младих, и муслиманске терористичке групе и европска радикална десница, користе исте методе манипулације постављајући игрице на интернет платформе које подстичу екстремистичке идеје и говор мржње и стварајући стандарде код младих о добру и злу на основама екстремистичке идеологије.⁶⁰

6. Међународни стандарди супротстављања радикализацији, екстремизму који води у тероризам и говор мржње

6.1. УН стандарди у супротстављању радикализацији, екстремизму и говору мржње

За разлику од европског приступа, у документима и активностима Уједињених нација, који су усмерени ка супротстављању тероризму ређе се користи израз радикализација (мада га има), а далеко чешће је у употреби термин насилни екстремизам. Термин насилни екстремизам се у документима

---

⁵⁶ Schwarz, K., Holnburger, J., *Disinformation: what role does disinformation play for hate speech and extremism on the internet and what measures have social media companies taken to combat it?* U: 4. Baldauf, Johannes; Ebner, Julia; Guhl, Jakob, *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019, стр. 40.

⁵⁷ Schwarz, K., Holnburger, J., *нав. чланак*, стр. 35.

⁵⁸ *Исто*, стр. 40.

⁵⁹ Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. рад*, стр. 13-14.

⁶⁰ *Исто*, стр. 18.

УН најчешће користи у разматрању узрока тероризма и (или) у оквиру разраде превентивних стратегија његовом супротстављању. Значајну улогу у супротстављању овим појавама има Канцеларија УН за сузбијање тероризма (*UN Office of Counter-Terrorism*).⁶¹

У вези са разматрањима у овом раду, потребно је поменути Глобални програм УН за превенцији и борбу против насилног екстремизма (*Global Programme on Preventing and Countering Violent Extremism (PCVE)*).⁶² Он има за циљ да изгради капацитете корисника и партнера са циљем да постану отпорнији на насилни екстремизам и смање претњу од тероризма. Програм се спроводи преко Центра за борбу против тероризма Уједињених нација⁶³ у оквиру Канцеларије Уједињених нација за борбу против тероризма,⁶⁴ Има своје испоставе и предузима активности у свим регионима света. Поред осталог бави се проблемима радикализације преко интернета, и у оквиру тога и говором мржње; посебна су му циљна група млади; бави се асистенцијом и техничком подршком свим регионалним програмима ове врсте; пружа техничку и друге помоћи специјалистима на првој линији који се баве менталним здрављем и психосоцијалном подршком људима који су ангажовани или су погођени насилним екстремизмом.⁶⁵

Између осталог, УН приступа проблему насилног екстремизма и са аспекта људских права. При томе се разматра где право на слободно изражавање представља угрожавање права других и подстиче тероризам.⁶⁶ Комесеријат за љуска права Уједињених нација донео је у вези са тим више докумената и резолуција.⁶⁷

Интересантно је поменути да у документима УН у којима се говори о насилном екстремизму и тероризму, помиње се на истој равни и говор мржње. Из тога се може закључити да УН заузима став да је говор мржње оруђе које подстиче насилни екстремизам и тероризам, односно УН доводи на исту раван говор мржње и екстремизам са аспекта деструктивног деловања који воде у правцу тероризма.

Документи и тела Уједињених нација бавећи се људским правима, независно од сузбијања тероризма, указују на деструктивну снагу говора мржње. УН у својим бројним документима, кроз разне формулације, обавезују државе чланице да спречавају и санкционишу све облике говора мржње

---

⁶¹ *UN Office of Counter-Terrorism*, <https://www.un.org/counterterrorism/>

⁶² *Global Programme on Preventing and Countering Violent Extremism (PCVE)*, <https://www.un.org/counterterrorism/preventing-violent-extremism>

⁶³ The United Nations Counter Terrorism Centre (UNCCT).

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Видети више на адреси: <https://www.un.org/counterterrorism/preventing-violent-extremism>

⁶⁶ У вези с тим видети: Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism, Office of the United Nations, High Commissioner for Human Rights, Fact Sheet No. 32, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>

⁶⁷ Видети више на адреси: <https://www.ohchr.org/en/terrorism>

(посебно говор мржње који подстиче на геноцид, угрожавање мањинских, националних, расних, религиозних и политичких људских права, и друге облике дискриминације и подстицање на мржњу). У вези с тим треба поменути Повељу Уједињених нација; Универзалну декларацију о људским правима; Пакт о грађанским и политичким правима; Међународну конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације; Водеће принципе УН о пословању и људским правима; Акциони план из Рабата (*the Rabat Plan of Action*), итд.⁶⁸

6.2. ЕУ стандарди у супротстављању радикализацији, екстремизму и говору мржње

6.2.1. Европски прописи и контрола радикализације и екстремизма који води ка тероризму

У литератури се истиче да је европска антитерористичка стратегија у великој мери реактивно оријентисана („*to a large extent “crisis-driven”*“) и да представља правни и стратешко- безбедносни одговор на актуелне терористичке догађаје који су шокирали САД и Европу у прве две деценије овог века, као и одговор на врбовање муслиманских грађана Европе за рат у Сирији.⁶⁹ Услед тога, доскорашња политика ЕУ против тероризма ставила је у фокус муслимански тероризам.

Европска антитерористичка стратегија⁷⁰ представља један од безбедносних стубова ЕУ и усмерена је ка превенцији.⁷¹ Фокус је стављен на уочавање радикализације и насилног екстремизма међу муслиманским становништвом, примарно младима, и креирање политике антирадикализације, односно спречавање радикализације и деловање на већ радикализоване грађане Европе. Превентивни концепт формулисан је као „благоступ“ и темељи се на спречавању радикалног екстремизма (*the prevention of violent extremism (PVE)*) и

---

⁶⁸ Више о овим питањима: *Utilizing online data...., наведени рад*; Khairya A., *нав. рад*; Бујак-Станко, Ј., *Можућности и потребе заједнице за процесе дерадикализације и реинтеграције*, Зборник радова: Успон деснице: случај Србија, Екстремизам, тероризам, страни борци, Београд, 2022, стр. 69-122.

⁶⁹ Musolino, S., *EU policies for preventing violent extremism: a new paradigm for action?* Revista CIDOB d'Afers Internacionals, issue 128 (September 2021), стр. 41. DOI: doi.org/10.24241/rcai.2021.128.2.39/en

⁷⁰ Четири стуба Стратегије ЕУ за борбу против тероризма су: спречавање, заштита, праћење и одговор. Они представљају свеобухватан и пропорционалан одговор на међународну терористичку претњу.

⁷¹ Видети шире на сајту: https://home-affairs.ec.europa.eu/counter-terrorism-and-radicalisation_en

обухвата дугорочне стратешке програме.⁷² Ти програми имају за циљ интервенцију пре него што дође до насиља, тј., настоје да се баве основним узроцима и покретачима радикализма и насилног екстремизма обухватајући, пре свега, област образовања, запошљавања, социјалне инклузије.⁷³ Поред тога, обухватају програме рехабилитације као и излазне стратегије које имају за циљ реинтеграцију извршилаца у заједницу.⁷⁴ У оквиру ЕУ донето је више прописа који регулишу различите аспекте контроле и сузбијања радикализације и насилног екстремизма и тероризма. Садржај важнијих прописа може се прегледати на адресама у оквиру фусноте ниже.⁷⁵

Поред превентивних програма усмерених на спречавање радикализације и насилног екстремизма, антитерористичка стратегија Европске заједнице обухвата и друге сегменте изграђујући мултифакторски приступ сузбијању тероризма што подразумева низ стратегија, програма, мера и активности. Оне обухватају размену обавештајних података, базе података, размену искустава, дефинисање добре праксе, сарадњу полиција и правосудних органа држава, тренинг и помоћ државама чланицама ЕУ у имплементацији антитерористичких стратегија на локалним и националним нивоима.⁷⁶

---

⁷² О програмима превенције радикализације видети: Musolino, S., *нав. рад*, стр. 44; Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 8; TRIVALENT (Terrorism pRevention Via rAdicalisation countEr-NarraTive). For more information, see: <https://trivalent-project.eu/>; Radicalisation Awareness Network (RAN)

https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran_en.

⁷³ Musolino, S., *нав. рад*, стр. 48.

⁷⁴ Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 6.

⁷⁵ Legislative Observatory, Prevention of radicalisation and recruitment of European citizens by terrorist organisations, 2015/2063(INI); European Commission, Communication on Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU's Response, COM(2013) 941; Council, Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, 9956/14; European Commission, Communication on European Agenda on Security, COM(2015)185; European Commission, Radicalisation Awareness Network (RAN), website; European Parliament, Resolution of 25 November 2015 on the prevention of radicalisation and recruitment of European citizens by terrorist organisations, 2015/2063(INI); Council, Conclusions of the Council of the European Union and of the Member States meeting within the Council on enhancing the criminal justice response to radicalisation leading to terrorism and violent extremism, Press release, 20 November 2015; European Parliament, EPRS, Foreign fighters – Member State responses and EU action, Briefing, March 2016; European Parliament, EPRS, Radicalisation and counterradicalisation: A gender perspective, Briefing, April 2016; Видети на сајту: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/preventing-radicalisation/report?sid=7101>; Council conclusions on EU external action on preventing and countering terrorism and violent extremism, 16 June 2020; Regulation (EU) 2021/784 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 on addressing the dissemination of terrorist content online.

⁷⁶ Musolino, S., *нав. рад*, стр. 43.; Bąkowski, P., *нав. рад*, стр. 6.

Услед нових безбедносних претњи које су се појавиле са пандемијом короне у Европи (демонстрације десних екстремиста, итд.), безбедносна политика ЕУ проширила је схватање појма радикализације и терористичких претњи. Тако да се сада у ЕУ под насилним радикализмом и тероризмом подразумевају различите врсте претњи. Њих обухватају: 1. тероризам повезан са цихадом; 2. тероризам екстремне деснице; 3. леви и анархистички тероризам; 4. етно- националистички и сепаратистички тероризам; 5. као и друге врсте тероризма.⁷⁷ Пракса показује да цихадистички тероризам, посебно тероризам извршилаца који нису повезани у терористичке мреже (тзв. терористи, усамљени вукови), и сада представља највећу опасност у ЕУ.⁷⁸

6.2.2. Европски стандарди и говор мржње

Европска конвенција о људским правима⁷⁹ у ст. 1. чл. 10 прописује да свако има слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Међутим, Конвенција предвиђа и правни основ за забрану (инкриминисање) говора мржње, јер исти представља негацију демократских вредности. У ст. 2. Конвенција изричито наводи да коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, што се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других... У чл. 17 Конвенција прописује забрану злоупотребе права, под чим се подразумева и слобода изражавања.

У више Докумената које је донела ЕУ забрањује се употреба говора мржње и државе се обавезују да такав облик изражавања не толеришу, не подстичу, санкционишу и сузбијају. Када су у питању документа ЕУ посебно је значајно поменути препоруке Комитета министара Савета Еропе. Међу њима су посебно значајне: Општа препорука Европске комисије против расизма и нетолеранције⁸⁰; Препорука Комитета министара државама чланицама о

---

⁷⁷ De Bolle, С., *нав. рад*, стр. 6.

⁷⁸ *Исто*.

⁷⁹ *Европска конвенција о људским правима*, Council of Europe, 67075 Strasbourg cedex France.

⁸⁰ На пример: Препорука број 1 из овог документа гласи: „Државе чланице требало би да уставном одредбом или законом које доноси парламент успоставе једно или више независних тела за равноправност са циљем борбе против расизма и нетолеранције (тело за равноправност)“. Србија тренутно нема такво дело. О другим захтевима Препоруке видети документ: Препорука опште политике ЕCRI бр. 2: тела за равноправност у борби против расизма и нетолеранције на националном нивоу усвојена 7. децембра 2017. <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-no-2-on-equality-bodies-to-combat-racism-and-intol/1680a02872>

„говору мржње“ (преорука бр. Р (97) 20)⁸¹; Препорука о дискриминацији по основу сексуалне оријентације и родног идентитета⁸²; Препорука Комитета министара Савета Европе Р (97) 21 о медијима и промовисању културе толеранције.⁸³

Потребно је поменути да према анализи Европског суда за људска права, говор мржње се може поделити у једну од три категорије: 1. Тешки говор мржње, који има за циљ да „уништи права других“ и који је потпуно ван заштите Европске конвенције о људским правима, према чл. 17 који прописује забрану злоупотребе права; 2. Мање тешки говор мржње, који није обухваћен чл. 17, а који ипак може бити ограничен на основу чл. 10 ст. 2 Европске конвенције о људским правима, – Слобода изражавања, ако је то „неопходно у демократском друштву“ ради заштите права других; и 3. Говор којим се не покушава пренети информација нити идеја, већ је само „вулгаран“ и није заштићен чл. 10 Европске конвенције о људским правима.⁸⁴

Овај документ је касније допуњен. Видети: Измењена Општа препорука Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) о борби против антисемитизма. <http://www.skgo.org/storage/app/media/uploaded-files/preporuka-opste-politike-br9-ekri-ja-redigovanacompressed.pdf>

⁸¹ Ова препорука, између осталог, прописује:

Члан 1:

Владе држава чланица, органи власти и јавне институције на националном, регионалном и локалном нивоу, као и државни службеници, имају посебну одговорност да се нарочито у медијима уздрже од изјава које могу да се схвате као говор мржње или као говор који би могао да има за последицу правдање, ширење или подстицања расне мржње, ксенофобије, антисемитизма и осталих облика дискриминације или мржње засноване на нетолеранцији. Такве изјаве треба да се забране и јавно осуде кад год се појаве.

Члан 2:

Владе држава чланица треба да успоставе и одржавају целовит правни оквир који се састоји од одредаба грађанског, кривичног и управног права о говору мржње и који омогућава државним и судским властима да у свим случајевима ускладе поштовање слободе с поштовањем људског достојанства и заштите угледа или права других.

[https://ravnopravnost.gov.rs/wp-](https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_SE_Preporuka%20R_97_20.pdf)

[content/uploads/2012/11/images_files_SE_Preporuka%20R_97_20.pdf](https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_SE_Preporuka%20R_97_20.pdf)

⁸² <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/08/preporuka-komiteta-ministara-SE-mere-za-borbu-protiv-diskriminacije-seksualna-orijentacija-rodni-identitet-2010.pdf>

⁸³ Детаљна анализа и приказ ових докумената може се видети у: Крстић, Ивана, *Извештај о употреби говора мржње у медијима у Србији*, Београд, 2020; *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*, Национална коалиција за толеранцију против злочина мржње, Комитет правника за људска права, YUCOM, Београд, август 2007.

⁸⁴ Детаљније о ставовима Европског суда за људска права у вези са говором мржње видети: *Suzbijanje govora mržnje evropski standardi i praksa*, Priručnik, HRA, Human Rights, Action, Podgorica, 2022.

7. Радикализација, екстремизам и говор мржње у Србији

Еуропол наводи, у свом извештају о тероризму у Европи, у поглављу о стању у Западном Балкану, да су у државама у том региону уочене све врсте радикализације, као и феномен реципрочне радикализације, где једна радикализација подстиче другу.⁸⁵

У једном истраживању које је спровео ЦЕСИД о покретачима радикализма и насилног екстремизма међу младима у Србији као фактори ризика наводе се друштвена фрагментација унутар етничких групација и недостатак прилика за младе људе. Посебно је издвојена улога глобалних и регионалних политика које доприносе развоју конфликта и уједно представљају главне покретаче радикализације.⁸⁶

Проблем муслиманског радикализма који има тенденцију ка тероризму највише се у Србији везује за подручје Новог Пазара и друге делове у којима муслиманско становништво чини значајан проценат. Нови Пазар се сматра центром муслиманског радикализма у Србији и одатле потичу лица која имају или су имала значајну улогу у ширењу муслиманског радикализма на Балкану и Европи. Повремено се дешавају радикалистички испади и насиље повезано са муслиманском екстремизмом, најчешће за време фудбалских утакмица. Из тог дела Србије регрутован је највећи број лица која су узела учешће у грађанском рату у Сирији (49).⁸⁷ Запажена је и активност муслиманских екстремиста из Србије на интернету у ширењу екстремне муслиманске идеологије и позива на рат, насиље и убијање Срба.⁸⁸ Муслимански екстремисти из Новог Пазара тесно су повезани са муслиманским екстремистима из осталих балканских држава⁸⁹ али и са светским екстремно радикалистичким муслиманским покретом.⁹⁰

---

⁸⁵ De Bolle, С., *нав. рад*, стр. 36.

⁸⁶ *Pokretači radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, rezultati istraživanja*, Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), novembar 2016, стр. 5.

⁸⁷ Извор за податак: Petrović, P., Ignjatijević, M., *Resilience to violent extremism in Serbia: the case of Sanjak*, Research Report / 4, Belgrade Centre for Security Policy, 2022.

⁸⁸ Kladničanin, F., *Vehabije u sajber prostoru*, In: Jelinčić, J. & Ilić, S. (eds.) *Politički ekstremizam u sajber prostoru Srbije*. Zrenjanin: CRCD. 2013; Упућујемо и на веома информативан видео: „Exploziv Prve TV o pretinjama islamsta“ <https://www.youtube.com/watch?v=rBTogyMVEUg>

⁸⁹ Vukočić, J., *Islamistički terorizam na Balkanu*, Zbornik radova: Regionalna saradnja u suzbijanju prekograničnog kriminala: savremeni izazovi terorizma i migrantske krize, Bijeljina, 2018; Поповић, П., *Стратешки и правни аспекти контроле тероризма са посебним освртом на Босну и Херцеговину*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2020.

⁹⁰ О овој теми видети шире: Simeunović, D., *Islamistični ekstremizem na Zahodnem Balkanu*, Revija za kriminalistiko in kriminologijo/Ljubljana, 69(2)/2018, стр. 128-143.

Нека истраживања показују да је Санцак ипак показао отпорност од насилног исламистичког екстремизма. „Међу муслиманима у Србији доминира умерени ислам што чини да локално становништво одбацује наметљиво, насилно и племенско тумачење ислама. У поменутом истраживању наводи се да ипак постоје фактори ризика за пораст муслиманског радикализма и екстремизма у Санцаку. На једној страни, економска ситуација се стално погоршава, огромна незапосленост, распрострањена (политичка) корупција, жестоки сукоби међу локалним политичким партијама, институције које не функционишу чине овај регион још увек повољним окружењем за различите облике екстремизма. На другој страни, у региону је уочен етнонационализам и крајње десни екстремизам. Ови екстремизми подстичу један други, што може бити фактор ризика за појачавање исламистичке радикализације“.⁹¹

Десничарски радикализам и екстремизам је у успону у Србији.⁹² Постоје бројни фактори ризика који подстичу или доприносе овој врсти екстремизма, међу којима се најчешће наводе нерешена питања везана за идентитет, конфликтна историјска питања и питања управне власти, у неким случајевима тешка транзиција ка потпуно оствареној демократији, замрзнути конфликт и административна дисфункционалност,⁹³ везе са политичким факторима, незапосленост, корупција, нефункционисање државних институција по овом питању, непостојање политичке воље да се појави озбиљно приступи, итд.

Основне мантре екстремне деснице у Србији су национална и верска угроженост Срба; „сви против нас“; „екстремно упражњавање православља“, „мајка Русија и Путин“, разне теорије завере, и опскурне идеје итд. У медијима наступају као истинске (једине) патриоте, а у суштини заступају вулгарни национализам позивајући на нетолеранцију према мањинама, негирајући демократске вредности дијалога и право да се о националним питањима има другачије мишљење него што је њихово. У јавном наступу користе говор мржње.

Екстремни десничари у Србији су повезани са екстремним навијачким групама, често им се чланство и преплиће и заједно се појављују у акцијама у којима се примењује насиље према свима онима који имају другачије мишљење о питањима која су за десничарске организације важна.

---

⁹¹ Petrović, P., Ignjatijević, M., *нав. рад.*

⁹² Поједине државе су усвојиле следећу дефиницију ове појаве: „Насилни десничарски екстремизам су радње појединаца или група који користе, подстичу, оправдавају или подржавају насиље и мржњу или прете њима зарад остваривања својих политичких или идеолошких циљева, мотивисани идеологијама које се заснивају на одбацивању демократског поретка и вредности, и основних права, и усредсређени су на искључиви национализам, расизам, ксенофобију и/или њима сродну нетолеранцију.“ Buljubašić, M., *Nasilni desničarski ekstremizam na Zapadnom Balkanu: Pregled izazova pojedinih zemalja u oblasti P/CVE*, Radicalisation Awareness Network, 2022., стр 5.

⁹³ Buljubašić, M., *исто*, стр 5.

Веза са политичким партијама на власти, спремност да примене насиље, да изнесу у јавност или ураде оно што власт у датом моменту није у могућности да учини или каже, једне су од њихових основних одлика.⁹⁴

Говор мржње. Од свих безбедносних проблема који су предмет обраде овог рада, говор мржње у јавном и политичком простору је најизраженији и најозбиљнији проблем у Србији и ту је највеће одступање у односу на право и вредности за које се залаже ЕУ. Европска комисија за борбу против расизма и нетолеранције (ЕКРИ⁹⁵), је у неколико својих последњих званичних извештаја изразила забринутост због тога што се у јавном и политичком наступу у Србији у медијима, за скупштинском говорницима, од стране највиших представника власти, упражњава, подстиче и толерише говор мржње. Реторика говора мржње према другим народима и државама са Балкана повремено подсећа на говор који је био заступљен у периоду распада Југославија и отпочињања грађанских ратова.⁹⁶

Говор мржње према политичким противницима, посебно је агресиван и набијен екстремно негативним емоцијама у времену избора у Србији. Политички противници се називају погрдним именима, намећу им се етикете „издајника“, „домаћих издајника“, „непријатеља Србије“, посебно у таблоидима.⁹⁷ Појединим активистима, политичким противницима, „цртају се мете“, толерише се вербално насиље и застрашивање преко медија, али било је примера и стварног насиља, паљења кућа новинарима, убистава (нпр., случај Ивановић). Посебан проблем је наметање говора мржње као чина патриотизма од стране политичких елита, као пожељног и једино прихватљивог понашања. Преко медија се обичном свету, јавности, презентира говор мржње као чин врхунског патриотизма.⁹⁸

---

⁹⁴ Више о десничарским екстремистима у Србији: Buljubašić, M., *нав. рад*; Stanojlović, S., *нав. рад*; Srdić, M., *Desnica i desni ekstremizam u Srbiji 2020–2021*, Београд, 2022.

⁹⁵ ЕКРИ је тело Савета Европе задужено за праћење људских права и специјализовано за питања која се односе на борбу против расизма, дискриминације, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције у Европи. Видети више: The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>

⁹⁶ Видети шире: Крстић, И., *нав. рад*.

⁹⁷ Друштвени амбијент у Србији креирају и тиражни таблоиди у којима се форсира сензационалност, површност и агресивност, док се потцењује опасност која се шири јавним простором на тај начин. Таквом стању доприноси и реторика политичких елита које генеришу идеолошку острашћеност и нескривену мржњу према другима. Јевтовић, З., Бајић, П., *Говор мржње у популарним медијима у Србији*, У: Милутиновић, И., (ур.), *Медијска политика и евроинтеграције*, издавач Институт за европске студије, 2020, стр 129.

⁹⁸ О овим питањима видети више: Skrozza, T., *Медији – “патриотизам” (поново) у моди*, У: Станојловић, С., (ур.), *Успон деснице: случај Србија, екстремизам, тероризам, страни борци*, Београд, 2022, стр. 267-273; Крстић, И., *нав. рад*; *Говор мржње и злочин мржње ..., наведени рад*.

Проблем је у томе што се тај тип „прљавог говора“ набијеног негативним емоцијама који се форсира од стране највиших представника власти и медија у Србији, шири и спушта по вериткали на читаво друштво. Као политички прихватљив и пожељан преузима се од стране руководиоца (па чак и на најнижим нивоима) у установама, привредним субјектима, установама културе, факултетима, итд. Култура дијалога се подрива, руши, и подстиче се примитивизам, као и све оне лоше емоције које друштво и појединци треба да држе под контролом.

Београдски центар за људска права је 2018. објавио истраживање о механизмима заштите од говора мржње на интернету. Истраживање показује да је говор мржње врло присутан у медијима у Србији. Такође, аутори закључују да се борба против говора мржње не може заснивати само на механизмима правне заштите јер његова распрострањеност указује на озбиљне друштвене девијације. Зато фокус треба да буде на превентивним мерама, посебно на едукацији.⁹⁹

8. Правно регулисање радикализације, екстремизма и говора мржње у Србији

8.1. Правно регулисање радикализма и екстремизма који води ка тероризму у Србији

Србија је усвојила правни оквир УН и ЕУ о сузбијању радикализације и екстремизма који води ка тероризму. Донела је Националну стратегију за спречавање и борбу против тероризма.¹⁰⁰ У оквиру ње је наведено да су у Србији усклађени национални прописи са одговарајућим резолуцијама Савета безбедности Уједињених нација, правним тековинама Европске уније и другим међународним стандардима. Стратегија је прописала све основне принципе који се наводе у документима приказаним у првом делу рада (рана идентификација радикализације, деловање на факторе који подстичу радикализацију и њихово ублажавање, одлучна борба против радикализације и свих врсти насилног екстремизма, превенција радикализације, дерадикализација, реинтеграција дерадикализованих, интегрисани приступ институција и друштва, итд). Стратегија је усвојила најновију европску листу претњи од тероризма: верски инспирисан тероризам, етничко-националистички и сепаратистички тероризам, левичарски и анархистички тероризам и десничарски тероризам. Дефинисала је стратешке циљеве и између осталих обавезала се на сузбијање говора мржње који се остварује путем медија и високо технолошких видова комуникације, итд.

---

⁹⁹ Крстић, И., *нав. рад*, стр. 44.

¹⁰⁰ *Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017-2021. године*, (Сл. гласник РС, бр. 94/2017).

У нашој стручној литератури наводе се извесне замерке у погледу неких детаља у Стратегији.¹⁰¹ Међутим, проблематичније је питање имплементације Стратегије. У којој мери је остварено оно на шта се Србија обавезала приступањем међународним документима и преузимањем тих принципа у Стратегији и другим прописима који су на основу ње донети? У литератури се наводи да недостају истраживања по тим питањима.¹⁰² Очигледно је да се Стратегија не примењује у делу сузбијања десног насилног екстремизма и говора мржње.¹⁰³

8.2. Правно регулисање говора мржње у Србији

Србија је усвојила Закон о забрани дискриминације.¹⁰⁴ Члан 11 Закона носи назив „говор мржње“ који се тим чланом изричито забрањује.¹⁰⁵ У члану 12 забрањује се полна дискриминација. Члан 13 прописује тешке облике дискриминације.¹⁰⁶

Србија је усвојила Закон о радиодифузији.¹⁰⁷ Члан 21. Закона даје овлашћења Републичкој радиодифузној агенцији да се стара о спровођењу забране дискриминације, мржње или насиља по било ком основу и да изриче мере у случају непоштовања те забране.¹⁰⁸

---

¹⁰¹ Бујак-Станко, Ј., *нав. рад*, стр. 69-122.

¹⁰² *Исто*, стр. 36.

¹⁰³ То је општа карактеристика великог броја прописа у Србији који су донети под утицајем европског права. Прописи се донесу, али се не примењују у пракси или се примењују делимично или селективно (као што је случај са прописима о сузбијању корупције, итд).

¹⁰⁴ *Закон о забрани дискриминације* (Сл. гласник РС, бр. 22/2009 и 52/2021).

¹⁰⁵ Члан 11: Говор мржње: Забрањено је изражавање идеја, информација и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог личног својства, у јавним гласилима и другим публикацијама, на скуповима и местима доступним јавности, исписивањем и приказивањем порука или симбола и на други начин.

¹⁰⁶ Члан 13. Тешки облици дискриминације су:

1. изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпеливости по основу националне, расне или верске припадности, језика, политичког опредељења, пола, родног идентитета, сексуалне оријентације и инвалидитета и старосног доба;
2. пропагирање или вршење дискриминације од стране органа јавне власти и у поступцима пред органима јавне власти;
3. пропагирање дискриминације путем јавних гласила....

¹⁰⁷ *Закон о радиодифузији*, Сл. гласник РС, бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 - др. закон, 62/2006, 85/2006 и 86/2006 - испр.)

¹⁰⁸ Члан 21: Агенција се стара да програми емитера не садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због различите политичке опредељености или због припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу или због сексуалне опредељености.

Поред тога, Србија је донела и Закон о јавном информисању и медијима.¹⁰⁹ Члан 75 овог закона носи назив „забрана говора мржње“, којим се та врста јавног наступа изричито забрањује.¹¹⁰

У последњих неколико година спроведено је неколико истраживања о говору мржње у Србији. Из одговора интервјуисаних експерата из области медија могу се извући неки закључци. Најважнији од њих су следећи:

1. Сви се слажу да је законодавни оквир за говор мржње врло солидан, мада су потребна нека додатна појашњења и усклађивање са ЕКРИ-јевом дефиницијом говора мржње из Препоруке бр. 15.

2. Примена постојећих законских механизма за заштиту од говора мржње мора да буде ефикаснија, примеренија и одвраћајућа.

3. У Србији је веома присутан говор мржње и дискриминаторни говор, нарочито када се ради о ЛГБТИ особама, Ромима, женама и мигрантима, а највећу одговорност за ову ситуацију имају јавне институције, политичари и сами медији.¹¹¹

Нема сумње да је наш законски оквир у вези са забраном говора мржње, у основи усклађен са европским стандардима и документима. Проблем је неимплементација тих закона у пракси. „У свему овоме, најважније је ћутање институција надлежних за спровођење медијских закона, који врло јасно забрањују дискриминацију (по било ком основу) и говор мржње. С друге стране, челници највиших државних институција не само да не осуђују оно што се у прорезимским медијима објављује, већ изјавама додатно охрабрују њихово понашање“.¹¹²

9. Закључак

Свесно манипулисање са информацијама је оно што повезује радикализацију, (насилни) екстремизам и говор мржње, како би се код јавности (најчешће младих) изазвала одређена стања свести и емоције и на тој основи

Поступање емитера супротно забрани из ст. 1. овог члана је основ за изрицање предвиђених мера од стране Агенције, независно од других правних средстава која стоје на располагању оштећеном.

¹⁰⁹ Закон о јавном информисању и медијима, (Сл. гласник РС, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016 - аутентично тумачење)

¹¹⁰ Забрана говора мржње, чл. 75: Идејама, мишљењем, односно информацијама, које се објављују у медијима не сме се подстицати дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, полу, због њихове сексуалне опредељености или другог личног својства, без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дело.

¹¹¹ Крстић, И., *нав. рад*, стр. 44.

¹¹² Skrozza, T., *нав. чланак*, стр. 267-273; Исти став и: Јевтовић, З., Бајић, П., *Говор мржње у популарним медијима у Србији*, Зборник радова Медијска политика и евроинтеграције, Београд, 2020, стр. 129.

подстакла понашања која доводе до насиља, угрожавања других, подривања основних вредности демократског друштва. Развојем електронских медија, посебно интернета, и њихове свеprisутности, насилни екстремизам и говор мржње добијају моћну снагу која (ако је у служби политике) може да изазове и подстакне велике несреће, разне врсте насилничких аката, ратове, страдања и патње читавих друштвених група.

Општеусвојено је схватање да се против ових појава не може ефикасно борити применом само репресивних мера, кривичним прогонима, уклањањем садржаја са интернета, демантима и слично. Потребно је, поред тога, деловати на саме узроке, на корене тих појава што подразумева утицаје на контекст који им погодује. То подразумева широку и искрену друштвену акцију (што у Србији недостаје). Између осталог потребна је примена едукативних програма који ће бити прилагођени датом контексту и популацији на коју се делује. Потребно је подстицати снаге уз помоћ којих се може повећати отпорност друштва на те појаве (при чему је значај цивилног друштва и медија велики). Потребно је ојачати способност критичког размишљања, тумачења и дистанцирања младих у односу на наративе, поруке, информације које подстичу насилни екстремизам и говор мржње.¹¹³

С обзиром на велику деструктивну моћ ових појава, међународна заједница је донела читав низ прописа којима се изграђују стандарди супротстављања (и превентивни и репресивни), и од држава се очекује да их усвоје, донесу националне прописе и исте примене у пракси.

Србија је приступила (ратификовала) све најважније међународне документе који прописују стандарде који се тичу свих облика радикализације и насилног екстремизма који води ка тероризму као и говора мржње. То уопште није спорно по схватањима домаћих експерата који су из материје, бавили се овим питањима и (или) спроводили истараживања праксе.

Опште је усвојено схватање у нашој научној и стручној јавности, као и у извештајима међународних организација специјализованих за ове појаве, да је имплементација међународних стандарда у Србији, и националних правних прописа донетих на њиховој основи, недовољна и селективна. Као и обично, ми имамо прописе, али их недовољно (нерадо) примењујемо у пракси. Проблем је у неактивности институција, неједнаком поступању у сличним предметима и недостатку политичке воље.

---

¹¹³ Опширније: Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *нав. рад*; *Улога цивилног друштва у превенцији ...нав. рад*; *Utilizing online data ... нав. рад*.

*Branislav Simonović, Ph.D.,
Full-time Professor*

RADICALIZATION, EXTREMISM AND HATE SPEECH AS SECURITY PROBLEMS

Summary

The paper discusses the notions of radicalization, extremism and hate speech as security problems. Normative standards adopted by the UN and the EU are presented, which oblige the states to sanction these phenomena, to prevent them and to suppress them. The practice and normative framework in Serbia, which was created on the basis of international standards, is presented.

The general conclusion is: Serbia has adopted international standards and normatively sanctioned phenomena of radicalization that leads to terrorism, extremism and hate speech. The application of those regulations in practice is phallic, insufficient and selective.

Key words: *radicalization, extremism, hate speech; international legal standards; the gap between the normative and the real in Serbia.*

Литература

- Bąkowski, P., *Preventing radicalisation in the European Union, How EU policy has evolved*, EPRS | European Parliamentary Research Service, November 2022.
- Baldauf, J., Ebner, J., Guhl, J., *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019.
- Basra, R., *Review of Evidence: Prison-based interventions targeting violent extremist Detainees*, King's College London, 2022.
- Bryans, S., *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*, Criminal justice handbook series, United nations, New York, 2016.
- Бујак-Станко, Ј., *Могућности и потребе заједнице за процесе дерадикализације и реинтеграције*, Зборник радова: Успон деснице: случај Србија, екстремизам, тероризам, страни борци, Београд, 2022.
- Buljubašić, M., *Nasilni desničarski ekstremizam na Zapadnom Balkanu: Pregled izazova pojedinih zemalja u oblasti P/CVE*, Radicalisation Awareness Network, Luksemburg, 2022.

- Vukočić, J., *Islamistički terorizam na Balkanu*, Zbornik radova: Regionalna saradnja u suzbijanju prekograničnog kriminala: savremeni izazovi terorizma i migrantske krize, Bijeljina, 2018.
- Global Programme on Preventing and Countering Violent Extremism (PCVE)*, <https://www.un.org/counterterrorism/preventing-violent-extremism>
- Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права, Национална коалиција за толеранцију против злочина мржње, Београд, август 2007.
- D6.1 – *Radicality, Radicalization, Hate: Speeches and Critical Thinking*, Practices Project Number: 740072, 2018.
- Dalgaard-Nielsen, A., *Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know*, Studies in conflict & terrorism, 33(9)/2010.
- De Bolle, C., *The European Union (EU) Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT)*, Europol, 2022.
- Dzhekova, R., Mancheva, M., Stoynova, N., & Anagnostou, D., *Monitoring Radicalisation: A framework for risk indicators*, Center for the Study of Democracy. (CSD), 2017.
- Европска конвенција о људским правима, Council of Europe, 67075 Strasbourg cedex France.
- European Commission, *Communication on European Agenda on Security*, COM(2015)185.
- European Commission, *Communication on Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU's Response*, COM(2013) 941.
- European Parliament, EPRS, *Radicalisation and counterradicalisation: A gender perspective*, Briefing, April 2016.
- European Parliament, *Resolution of 25 November 2015 on the prevention of radicalisation and recruitment of European citizens by terrorist organisations*, 2015/2063(INI);
- Закон о јавном информисању и медијима, Сл. гласник РС, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016 - аутентично тумачење
- Закон о радиодифузији, Сл. гласник РС, бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 - др. закон, 62/2006, 85/2006 и 86/2006 - испр.
- Закон о забрани дискриминације, Сл. гласник РС, бр. 22/2009 и 52/2021).
- Зубчевић, Р., А.; Бендер, С., Војводић, Ј., *Медијска регулаторна тела и говор мржње*, Савет Европе, 2017. www.coe.int/en/web/freedom-expression
- Измењена Општа препорука Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕКПИ) о борби против антисемитизма.
<http://www.skgo.org/storage/app/media/uploaded-files/preporuka-opste-politike-br9-ekri-ja-redigovanacompressed.pdf>
- Јевтовић, З., Бајић, П., *Говор мржње у популарним медијима у Србији*, Зборник радова: Медијска политика и евроинтеграције, Београд, 2020.
- Југовић, А., Живаљевић, Д., *Појмовни и концептуални приступи радикализацији као процесу развоја насилног екстремизма*, Социолошки преглед, vol. LV, no. 2/2021.
- Khairy A., *Methods of Countering Hate Speech*, Cultural Communication Series, 2016. www.salam4cc.org
- Кладничанин, Ф., *Веџабије у сајбер простору*, Зборник радова: Политички екстремизам у сајбер простору Србије, Зрењанин: CRCD, 2013.
- Крстић, И., *Извештај о употреби говора мржње у медијима у Србији*, Београд, 2020.
- Крстић, М., *Нови приступ у сузбијању радикализма и насилног екстремизма као увода у тероризам*, РККП, 1/19.

- Council, *Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*, 9956/14.
- Legislative Observatory, *Prevention of radicalisation and recruitment of European citizens by terrorist organisations*, 2015/2063(INI).
- Montag, C., *Filter bubbles: how do filter bubbles affect (political) opinion, taking personality into account?* In: Johannes Baldauf, Julia Ebner and Jakob Guhl (Eds.), *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019.
- Musolino, S., *EU policies for preventing violent extremism: a new paradigm for action?* Revista CIDOB d' Afers Internacionals, issue 128 (September 2021), стр. 39-57. DOI: doi.org/10.24241/rcai.2021.128.2.39/en
- Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017-2021. године, (Сл. гласник РС, бр. 94/2017).
- Neumann, P. R., *Options and strategies for countering online radicalization in the United States*, Studies in Conflict & Terrorism, 20136, 36(6).
- Neumann, P. R., *The trouble with radicalization*, International affairs, 2013 а. 89(4).
- Petrović, P., Ignjatijević, M., *Resilience to violent extremism in Serbia: the case of Sanjak*, Research Report / 4, Belgrade Centre for Security Policy, 2022.
- Покретачи радикализма и насилног екстремизма међу младима у Србији, резултати истраживања, Центар за слободне изборе и демократију (CeSID), новембар 2016.
- Поповић, П., *Стратешки и правни аспекти контроле тероризма са посебним освртом на Босну и Херцеговину*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2020.
- Препорука опште политике ECRI бр. 2: тела за равноправност у борби против расизма и нетолеранције на националном нивоу усвојена 7. децембра 2017. <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-no-2-on-equality-bodies-to-combat-racism-and-intol/1680a02872>.
- Prislan, K., Černigoj, A., Lobnikar, B., *Preventing radicalisation in the Western Balkans: The role of the police using a multi-stakeholder approach*, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 2018, 69(4).
- Regulation (EU) 2021/784 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 on addressing the dissemination of terrorist content online.
- Right-wing violent extremism and terrorism in the European Union: discussion paper, Council of the European Union, EU Counter-Terrorism Coordinator, 2019.
- Schmid, P. A., *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual, Discussion and Literature Review*, ICCT Research Paper, The Hague, 2013.
- Schwarz, K., Holnburger, J., *Disinformation: what role does disinformation play for hate speech and extremism on the internet and what measures have social media companies taken to combat it?* U: Baldauf, Johannes; Ebner, Julia; Guhl, Jakob, *Hate Speech and Radicalisation Online*, The OCCI Research Report, London, 2019.
- Simeunović, D., *Islamistični ekstremizam na Zahodnem Balkanu*, Revija za kriminalistiko in kriminologijo/Ljubljana, 2018, 69(2).
- Симеуновић, Д., Тероризам, Београд, 2009.
- Skrozza, T., *Медији – “патриотизам” (поново) у моди*, Зборник радова: Успон деснице: случај Србија, екстремизам, тероризам, страни борци, Београд, 2022.
- Срдић, М., *Десница и десни екстремизам у Србији 2020–2021*, Београд, 2022.
- Станојловић, С. (ур.), *Успон деснице: случај Србија, екстремизам, тероризам, страни борци*, Београд, 2022.

- Сузбијање говора мржње европски стандарди и пракса*, Приручник, HRA, Human Rights, Action, Подгорица, 2022.
- Улога цивилног друштва у превенцији и супротстављању насилном екстремизму и радикализацији који воде ка тероризму* Водич за Југоисточну Европу, OSCE, 2018.
- Utilizing online data for preventing violent extremism and addressing hate speech*, Policy Brief, From Pilots towards Policies: United Nations, UNDP 2022, New York, 2022.
- Farinelli, F., Marinone, L., *Contemporary Violent Leftwing and Anarchist Extremism (VLWAE) in the EU: Analysing Threats and Potential for P/CVE*, RAN Practitioners, 2021.
- Holt, T., Freilich, J., Chermak, S., *Internet-based radicalization as enculturation to violent deviant subcultures*, Deviant behavior, 2017, 38(8).
- Human Rights, *Terrorism and Counter-terrorism*, Office of the United Nations, High Commissioner for Human Rights, Fact Sheet No. 32, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>